

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.575

В.С. ВОРОНКО,
*старший викладач кафедри права
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСОБИ ПІД ВПЛИВОМ НАРКОТИКІВ

Автор проводить аналіз взаємозв'язків і взаємовідносин між злочинцем і жертвою насильницького злочину, встановлює їхню форму, характер і динаміку їх розвитку на підставі вивчених матеріалів більше 500 кримінальних справ.

Ключові слова: потерпілий від насильницького злочину, механізм вчинення насильницького злочину, роль потерпілого при вчиненні насильницьких злочинів, особа озброєного злочинця, кримінологічні ознаки особи озброєного злочинця.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для правильного підходу до проблем дослідження механізму індивідуальної злочинної поведінки необхідно, насамперед, підготувати понятійний апарат, який буде використовуватися для опису розглянутих явищ. Тема цього дослідження передбачає оперування поняттями, що прийшли в кримінологію із інших галузей знання: «механізм», «індивідуальна поведінка», «особистість», «мотив», «мотивація», «потреба» тощо, і які мають важливе теоретичне значення.

Зв'язок проблеми з важливими науковими і практичними завданнями. Тема цього дослідження відповідає вимогам Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 рр. (п. 8,11), Регіональної комплексної програми профілактики злочинності в Дніпропетровській області на 2006–2010 рр., Тематиці пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, відповідно до наказу № 755 МВС України від 05.07.2004 р., Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI ст. та рекомендацій Координаційного бюро з проблем кримінології Академії правових наук України, планам науково-дослідної роботи Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля та його кафедри права.

Мета цієї статті полягає у з'ясуванні теоретичного поняття механізму індивідуальної злочинної поведінки та визначенні його структурних елементів.

Аналіз наукових досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Вивчення і організація протидії насильницькій злочинності обумовили міжгалузевий характер досліджень цієї групи злочинів. Значний внесок у формування методології, методики, типології і вивчення особи злочинця та причин насильницької злочинності зробили відомі вітчизняні та зарубіжні вчені Г.А. Аванесов, Ю.В. Александров, А.І. Алексєєв, Ю.М. Антонян, М.М. Бабаєв, Н.І. Ветров, Б.С. Волков, В.О. Глушков, О.М. Джужа, А.І. Долгова, В.Д. Єрмаков, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, К.Е. Ігошев, А.І. Ігнатов, М.Й. Коржанський, М.М. Корчинський, В.М. Кудрявцев, Ю.М. Крупка, І.П. Лановенко, І.І. Лановенко, Ф.А. Лопушанський, В.Г. Лихолоб, В.В. Лунєєв, А.І. Міллер, Г.М. Мінковський, В.В. Петров, О.Б. Сахаров, Г.С. Семаков, О.В. Старков, В.В. Скибицький, С.В. Трофімов, А.П. Тузов, І.К. Туркевич, В.І. Шакур, Д.А. Шестаков та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Істотні особливості механізму індивідуальної злочинної поведінки, характерні для осіб, які вчиняють насильницькі злочини (на прикладі насильницьких злочинів проти особи), дозволяють відрізнити механізм насильницького злочину від інших (ненасильницьких) видів злочинної активності. Обґрунтованість такого положення полягає у тому, що конкретні злочини не тільки відрізняються один від одного за індивідуальними особливостями, але й мають загальні ознаки, що дозволяють поєднувати їх у відособлені групи, наділяти видовими ознаками, котрі відрізняються від ознак інших груп. На цьому видовому рівні можливо проводити відмінності між насильницькими та іншими злочинами. І при вивченні механізму індивідуальної злочинної поведінки можливе виділення таких його видових ознак.

До основних елементів механізму індивідуальної злочинної поведінки необхідно відносити умови морального формування особи, мотивацію, конкретну життєву ситуацію, рішення про вчинення злочину і сам процес вчинення злочину (поведінковий акт). Відповідно, всі ці елементи необхідно розглянути стосовно до феномену насильницької злочинності.

Умови морального формування осіб, які вчиняють насильницькі злочини проти особи, досить докладно вивчали й продовжують досліджувати в сучасній кримінологічній літературі [1]. Соціальні якості такої особи формуються протягом тривалого часу у процесі взаємодії людини із зовнішнім середовищем. Моральне формування особи – значною мірою результат впливу вихователів: родичів, друзів і знайомих. І.І. Карпець стверджував, що іноді умови буття людини скоріше, ніж які-небудь загальні ідеї й погляди, формують людину як особистість [2, с. 71].

В окремих дослідженнях наводяться дані, згідно з якими у родинах насильницьких злочинців діти у сім разів частіше, ніж у родинах корисливих злочинців, відчували байдужість до себе, розуміли, що ними тяготяться, їх майже вдвічі частіше зайво контролювали, нав'язували свою волю й карали. Кожний п'ятий насильницький злочинець був до матері байдужий або ставився до неї негативно. Більшість насильницьких злочинців визнають, що батьки в дитинстві піддавали їх фізичним покаранням, при цьому більше 40% зазначили, що їх били періодично або постійно, а майже 20% – що били сильно [3, с. 5].

Родина, включаючи дитину у свою емоційну структуру, забезпечує її первісну соціалізацію. Якщо цього не відбувається, дитина відчужується від неї, чим створюється основа для ймовірного віддалення у майбутньому і від суспільства. Це відчуження може набрати форму стійкого дезадаптивного існування, за якого настання сприятливих з погляду суспільства умов життя такого індивіда може не привести до бажаних результатів, оскільки ці умови суб'єктивно будуть сприйматися як далекі для нього.

У результаті емоційного відкидання батьками дитини в її психіці на підсвідомому рівні формуються тривожність, занепокоєння, страх втрати себе, відчуття ворожості й агресивності навколишнього світу. Ці якості під час відсутності належного виховного впливу закріплюються в ході спілкування в школі, навчальних і трудових колективах, у середовищі друзів та знайомих. Підкріплюються зазначені якості вживанням наркотичних засобів. Усі названі якості можна об'єднати в поняття «тривожність», розуміючи її як страх небуття, неіснування. Цей страх може мати два рівні – страх смерті й постійне занепокоєння і непевність [4, с. 43]. Якщо тривожність досягає рівня страху, то людина починає захищати свій біологічний статус, своє існування, зокрема, шляхом вчинення насильницьких злочинів як способу захисту від зовнішнього миру. Певною кількістю спеціальних кримінологічних досліджень встановлено, що найбільш характерними рисами вбивць є підвищена сприйнятливність, очікування погрози з боку середовища. Якщо тривожність зберігається на рівні постійного занепокоєння та непевності, то людина може захищати свій статус, соціальне існування шляхом вчинення корисливих і корисливо-насильницьких злочинів. Шлях заспокоєння для такої особи – вживання алкоголю, наркотичних чи інших психоактивних речовин або вчинення насильства проти особи, яка виступає збудником. Поєднання ж наркотиків та насильства виливається у насильницький злочин.

У тривожних особистостей загроза їх біологічному або соціальному буттю здатна перебороти будь-які моральні або правові заборони, ігнорувати їх, не брати до уваги. У тако-

му випадку найчастіше особою не враховується й загроза покарання за скоєне. Моральні норми, що регулюють відносини між людьми, в силу зазначених особливостей і відсутності цілеспрямованого виховання не сприймаються ними. Однак у принципі можлива компенсація зазначених рис за допомогою цілеспрямованого, індивідуалізованого впливу зі зміною умов життєдіяльності особи.

В Україні вже тривалий час існує безліч об'єктивних факторів, що формують високий рівень тривожності особи: значне розшарування суспільства за рівнем матеріальної забезпеченості, обсягу і якості доступних соціальних послуг; втрата людьми звичних життєвих орієнтирів та ідеологічних цінностей, послаблення внаслідок цього родинних, сімейних, ділових та інших зв'язків, соціального контролю; поступове зростання кількості тих людей, які не можуть знайти собі місця в сучасному виробництві. Намагання забути відзначені проблеми відбувається при вживанні алкоголю чи наркотиків. При цьому, безсумнівно, люди літнього віку, неповнолітні й жінки найбільш уразливі для несприятливих зовнішніх соціальних впливів. Значно зросли за останні роки агресивність і жорстокість людей, що виражається, у тому числі, й у зростанні насильницьких злочинів проти особи, прямо пов'язаних з порушенням емоційних комунікацій у родині.

У таких умовах ризик психологічного й поведінкового зриву досить великий, однак жодна схильність фатально не приводить до вчинення злочинів. Страх смерті й постійне занепокоєння можуть бути переборені цілком моральними й правомірними способами: народженням і вихованням дітей, передачею їм у спадок майна, традицій і моральних цінностей, кар'єрним зростанням, створенням творів мистецтва, літератури, наукових праць, нагромадженням багатства тощо.

Несприятливе формування особи триває в антигромадських малих неформальних групах однолітків, які, як правило, являють собою об'єднання в минулому відкинутих родиною дітей. Групова згуртованість і постійне спілкування дозволяють їм встояти перед суспільством, що сприймається ними як щось далеке й вороже. Відчужені від суспільства особистості обов'язково поєднуються у свої групи для захисту власних інтересів і взаємної підтримки. Під впливом антигромадських, а найчастіше кримінальних, норм, які регулюють поведінку членів таких груп, формуються антигромадські погляди, установки, ціннісні орієнтації особистості, що включають, як правило, насильницькі способи вирішення міжособистісних конфліктів, що виникають. Тут досить відзначити, що за даними вибіркового дослідження більше третини учнів 7–11 класів шкіл м. Києва вважають себе членами різних неформальних груп.

Чимало уваги приділяється в сучасній кримінологічній і психологічній літературі проблемам мотивації насильницьких злочинів проти особи. У зв'язку із цим можна погодитися з В.В. Лунєєвим, що мотивація злочинної поведінки є суб'єктивною інтегруючою формою відображення криміногенної реальності, яка здійснюється в рамках причинності. У мотивації безпосередньо й опосередковано відображаються негативні явища соціально-економічного, соціокультурного й соціально-психологічного характеру, а також несприятливі умови морального формування особи, криміногенні ситуації та інші обставини, що сприяють вчиненню злочинів [5, с. 183–184].

У вітчизняній кримінальній статистиці не знаходить достатнього відображення інформація про справжні мотиви вчинення злочинів, крім випадків, коли мотив є обтяжуючою або пом'якшуючою обставиною. Тому при дослідженні мотивів вчинення насильницьких злочинів автор базувався, насамперед, на власному емпіричному матеріалі, отриманому при вивченні архівних кримінальних справ, а також на матеріалах монографічних та дисертаційних досліджень цієї проблематики.

Аналіз мотиваційної сфери агресивно-насильницьких злочинців, проведений А.І. Ложкіним [3, с. 15–17], показав, що спонукальна функція у них має серйозні порушення, що відображається у фрустрації базових потреб особи, високому внутрішньому напруженні та істотному обмеженні руху процесу мотивування.

А.І. Ложкін прийшов до висновку, що агресивно-насильницькі злочинці характеризуються спрощеною, згорнутою структурою мотиваційної регуляції життєдіяльності, звуженням смислової перспективи. Змісти дій цих злочинців завжди замкнуті на себе, на задоволенні актуальних потреб, що тягне втрату полімотивованості вчинків. Рівень розвитку

індивідуально-значеннєвої сфери є у них або езоповим, коли провідним моментом є особиста вигода, або групоцентричним, коли злочинець ототожнюється зі своєю групою.

При дослідженні основних напрямів мотивації насильницьких злочинців, можна виділити такі особливості насильницьких злочинців:

– агресивно-насильницький злочинець відчуває нестачу любові й ніжних відносин, яка ймовірно сформувалася ще у дитинстві, у результаті відкидання з боку близьких йому людей (родичів). Для таких людей задоволення потреби в любові надзвичайно ускладнене в силу необхідності, з одного боку, їх самовіддачі й, з іншого боку – убогості їх чуттєво-емоційної сфери;

– у той же час насильницький злочинець має високий спонукальний потенціал до активності, витрати м'язової енергії, демонстрації своєї мужності, що при компенсаторному тиску нереалізованого почуття любові приймає для особи й оточуючих патологічну потребу в садизмі. Розрядка агресії шляхом вчинення насильницьких злочинів проти особи в умовах сучасного суспільства виступає для досліджених осіб найбільш легким і доступним способом зняття сексуального напруження;

– особа насильницького злочинця характеризується наявністю постійних глибинних переживань страху й тривоги, що викликані навколишнім світом і суспільними відносинами. Оскільки ці страхи існують паралельно з імпульсивним, вибуховим характером, сфера «Я», відповідальна за контроль та управління спонуканнями, не справляється зі своєю роллю, і в кінцевому рахунку саме афекти стають провідними в регуляції поведінки; окремий тип агресивно-насильницьких злочинців становлять інфантильні особи, вперті й вразливі, з яскраво вираженою езоповою позицією, агресивно сприймають усе, що суперечить їх поглядам. Соціальні норми сприймаються такими суб'єктами як насильство над собою;

– домінування у насильницьких злочинців реакції негативізму (заперечення) говорить про вкрай деструктивну, руйнівну особистість у ставленні до світу і самої себе; насильницький злочинець не здатний підтримувати рівні відносини з навколишнім світом, тому що відчуває себе зв'язаним цими відносинами. У результаті він може легко рвати міжособистісні зв'язки, що характеризуються станом апатії та депресії в агресивній формі. Іноді, однак, спостерігається протилежна ситуація, коли залежність від значущого для нього об'єкта починає набувати характеру невротичного зв'язку, і втрата об'єкта для нього суб'єктивно переживає зв'язок з усім зовнішнім світом (наприклад, зміст такого мотиву, як ревності);

– вивчення когнітивної сфери насильницьких злочинців дозволило відзначити, що вони характеризуються простотою суджень про зовнішній світ, уявлення про оточуючих людей і явища зводяться до оцінки «гарний–поганий» або аналогічної – «свій–чужий» (більш характерної для членів злочинних груп). Така ситуація породжує специфічний психологічний феномен – «заміна мети на мотив», за якого реально діючі раніше мотиви втрачають свою спонукальну силу і переходять у розряд цілей у структурі головного й провідного мотиву – мотиву насильства [3, с. 15]. Вживання наркотиків чи алкоголю тільки підсилює мотив насильства та є найсильнішим переконанням у необхідності його застосування.

Окрема увага у кримінологічній літературі приділяється вивченню насильницької злочинної поведінки осіб із психічними аномаліями. На підставі емпіричних досліджень Ю.М. Антонян та В.В. Гульдан виділили найпоширеніші мотиви, що складаються на фоні патології особистості [6]. Такі патології виникають часто внаслідок тривалого вживання наркотиків, алкоголю або травм головного мозку, ускладнених подальшим вживанням зазначених речовин. Серед насильницьких злочинців із психічними аномаліями у психопатичних особистостей та у осіб із психопатоподібними розладами часто спостерігаються афектогенні мотиви. Це обумовлено особливістю емоційних реакцій цих злочинців, їх підвищеною збуджуваністю, застряганню афективних переживань, розрядка яких часто призводить до дій, що відзначаються жорстокістю й агресивністю. Необхідною умовою виникнення афективної реакції у таких осіб є суб'єктивне відчуття необхідності негайних дій проти кривдника із відчуттям неможливості вчинення таких дій.

Ситуаційно-імпульсивні мотиви, пов'язані із задоволенням актуальних потреб індивідуум без урахування існуючих соціальних норм, минулого досвіду, зовнішньої обстановки, можливих наслідків своїх дій. Виникнення й реалізація ситуаційно-імпульсивних мотивів у осіб, які вчиняють насильницькі злочини проти особи, тісно пов'язані з порушеннями

регуляції їх поведінки, що призводить до неврахування минулого досвіду, відсутності прогнозу своїх дій та їх можливих наслідків. Античні мотиви торкають порушення опосередкування діяльності на самому вищому рівні регуляції поведінки – морально-етичних та правових норм. Багато насильницьких злочинів проти особи, вчинені з цих мотивів, носять ретельно спланований характер із попереднім обмірковуванням усіх дій та операцій на різних етапах їх підготовки і вчинення з подальшим приховуванням слідів. Так звані мотиви-сурогати пов'язані зі вчиненням насильницьких дій з реалізації потреб в об'єктах біологічно неадекватних або заборонених існуючими соціальними нормами, але які набули для злочинця спонукального змісту – сексуальні перверсії, некрофілія, педофілія, піроманія тощо. Сугестивні мотиви пов'язані зі впливом сугестивного впливу лідерів групи або внутрішньогруповою динамікою ролівої поведінки.

Розглядаючи мотивацію насильницької злочинної поведінки, не можна не відзначити роль емоцій у її регуляції, особливо тих, що відрізняються яскравістю, інтенсивністю й тривалістю. Стан гніву, наприклад, можна розцінювати як свідчення слабкої пристосованості особи до середовища, її недостатньою адаптованістю. Для насильницьких злочинців характерна підвищена емоційність поведінки на фоні слабкої адаптації до життя у суспільстві й невміння переборювати труднощі. Як справедливо відзначають дослідники, у насильницьких злочинців порівняно із законотворчими громадянами помітно звужений спектр мотивів та способів їх реалізації. Блокування одного із мотивів при загальній бідності їх набору викликає психотравмуючі переживання та відчуження від зовнішнього середовища, що підвищує ймовірність вчинення насильницьких злочинів проти особи.

Окремого розгляду заслуговують так звані псевдосоціальні мотиви, в основі яких лежить перевага норм, інтересів та цінностей окремих соціальних груп, що суперечать охоронюваному законом нормам і цінностям. До типових мотивів такого роду звичайно відносять «хибнотовариські», характерні для міжгрупових агресивно-насильницьких зіткнень та групових хуліганських дій. Аналіз таких мотивів може обмежитися констатацією протиріччя інтересів групи інтересам суспільства. Тут мотивом є не хибно зрозумілий інтерес групи, а певна користь для індивіда, яка ним самим не завжди усвідомлюється.

Необхідно також зупинитися на характеристиці несвідомих мотивів насильницької злочинної поведінки. Про несвідому характеристику убивць говорить, насамперед, відсутність у них почуття вини за вчинений злочин. Про це свідчить те, що зміст та емоційний тон їх висловлювань позбавлені елементів каяття [4, с. 100–101]. Як правило, насильницькі злочини проти особи спрямовані проти конкретних осіб. В окремих випадках насильство застосовується до особи, яка не є безпосереднім приводом до вчинення злочину. У цьому випадку найчастіше варто говорити про дії, що їх заміщують. Суть їх полягає у такому: якщо первісна мета залишається недосяжною, то особа прагне замінити її іншою – досяжною. Така заміна у формі насильницького злочину приводить до розрядки нервово-психічного напруження. При заміщенні насильницькі посягання можуть бути спрямовані не тільки проти осіб, які є причиною невдоволення, але й проти їх родичів, знайомих або осіб однієї з ними професії, роду занять, або проти будь-якої іншої беззахисної особи, яка першою потрапляє в поле зору злочинця.

Такі елементи кримінологічної ситуації вчинення насильницького злочину проти особи істотно відрізняють його від інших видів злочинів: а) предмет (об'єкт) злочинного посягання; б) привід до вчинення злочину; в) об'єктивні обставини, які перешкоджають вчиненню злочину; г) місце вчинення злочину; д) час вчинення злочину.

Насильницький злочин проти особи – один із видів злочинів, на механізм і генезис якого істотно впливає кримінологічний генезис взаємовідносин злочинця та його жертви. Узагальнення емпіричних матеріалів показало, що майже кожний третій потерпілий перебуває у подружніх, інтимних або родинних стосунках з винним, кожен п'ятий був колегою по службі злочинця або його сусідом по будинку, вулиці, майже кожний третій, крім зазначених категорій осіб, з різних причин більш-менш знав злочинця. В останній групі майже половину жертв злочинів становлять випадкові знайомі, переважна більшість яких стала ними на ґрунті спільного вживання спиртних напоїв. Таким чином, менше 1/5 частини потерпілих були взагалі не знайомі зі злочинцями і не мали з ними жодних стосунків.

Польський юрист Б. Холист відзначає, що конкретні особи в силу їх соціальних та інших особливостей немов призначені бути жертвами вбивства. Таке призначення може бути винним або невинним, індивідуальним або породженим належністю до певної соціальної групи. До числа індивідуально схильних Б. Холист відносив осіб, котрі зловживають спиртними напоями, повій, а також осіб, схильних до авантюризму, нахабної, нестриманої поведінки. Невинна схильність характерна для осіб, які стають жертвами через специфічне професійне або службове становище (наприклад, водії таксі, касири, експедитори, співробітники правоохоронних органів) [7, с. 47].

Жертвами іноді стають особи, які з різних причин обтяжуючі для злочинця, і у таких випадках вбивство є засобом ухилення від виконання обов'язків стосовно них (небажання утримувати непрацездатних батьків, малолітніх дітей, непрацюючу дружину тощо). Жертвами вбивць також можуть бути особи, які перешкоджають злочинцю досягти будь-якої мети, зокрема, заважають вживати наркотики, заперечують проти цього, або заважають вчинити злочин для отримання коштів на придбання наркотиків.

Насильницькі злочини проти особи належать до злочинів, віктимний характер яких найбільш очевидний. Результати власних досліджень автора показують, що серед потерпілих частка чоловіків становить майже 65%. Здебільшого чоловіки мають більше можливості до опору, ніж жінки, однак їх поведінка часто має агресивний характер і частіше створює обстановку, що сприяє заподіяння їм шкоди в процесі здійснення протидії. Більшу частину потерпілих становлять особи 19–40 років. Значна частина потерпілих на момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння. При цьому 40–60% потерпілих вживали спиртні напої разом зі злочинцем.

Визначальну роль у генезисі окремих злочинів проти особи відіграє, безумовно, поведінка потерпілого у конкретній життєвій ситуації. Нерідко дії жертви злочину виступають як привід, що спонукає винного до вирішення конфлікту злочинним шляхом. У кожному 13–15-му випадку заподіяння тяжких тілесних ушкоджень жертва намагалася припинити правопорушення, захистити права та законні інтереси третіх осіб або затримати правопорушника. Дещо менше половини жертв такого злочину поводитися нейтрально стосовно злочинця. Дії кожного 11–12-го потерпілого носили злочинний характер й виражалися у погрозі вбивством, катуванні, хуліганстві, заподіянні тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Поведінка кожної 7-ї жертви насильницьких злочинів проти особи полягала у вчиненні адміністративного правопорушення або цивільно-правового делікту. Майже 20% потерпілих поводитися аморально відносно злочинця: допускали подружню невірність, статеву розбещеність, порушення зобов'язань немайнового характеру.

Серед форм віктимної поведінки, яка передувала насильницьким злочинам проти особи, однією із найбільш поширених є провокація, що полягає у погрозах, насильстві або образах з боку потерпілого. За нашими даними, 34,7% вбивств і 20% заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості вчинено в результаті таких дій потерпілого, як побої, знущання та образи. Іншою розповсюдженою формою віктимної поведінки потерпілого є його необережність. Жертви насильницьких злочинів не завжди розуміють кінцеві наслідки своїх дій, не вживають необхідних запобіжних заходів і створюють ситуації, сприятливі для вчинення щодо них злочинів. Вони найчастіше не передбачають, що випадковий знайомства, вживання спиртних напоїв з незнайомими особами, підтримка зв'язків з небезпечним середовищем можуть призвести до трагічних наслідків.

По-перше, особа, яка усвідомила актуальні потреби та обрала насильницький злочин як спосіб їх задоволення, ухвалює рішення щодо можливості заподіяння іншій людині фізичної або моральної шкоди. На підготовчому етапі ухвалення рішення здійснюється переробка інформації, розробка можливих варіантів поведінки, порівняння їх із реальними можливостями та їх оцінкою. На цьому етапі можливі два варіанти передбачуваної шкоди: конкретна міра шкоди (смерть, певні каліцтва) або готовність застосовувати насильство до певних меж залежно від умов ситуації злочину. Оскільки більшість насильницьких злочинів проти особи носять імпульсивний характер, остільки в механізмі поведінки розглянутої категорії осіб найчастіше зустрічається другий варіант попереднього рішення. Таким чином, на підготовчому етапі рішення про вчинення насильницького злочину містить у більшості

випадків готовність заподіювати шкоду іншій людині до певних меж і можливість змінювати міру насильства залежно від ситуації вчинення злочину.

По-друге, оскільки процес ухвалення рішення про насильницький злочин найчастіше згорнуто у часі, його основний етап, що складається у виборі одного варіанта поведінки, окремих додаткових елементів рішення, пошуках виправдання обраного варіанта поведінки досить швидко переходить у контрольний етап. Безпосередньо перед заподіянням шкоди злочинець ще раз оцінює рішення й продовжує його переоцінювати і під час вчинення злочину. У випадку, якщо результати оцінки ситуації та обраного варіанта рішення не відповідають вимогам оптимальності, відбувається коригування рішення – відмова, зміна, прийняття додаткових або нових рішень. У результаті такого коригування можлива відмова від вчинення насильницького злочину або обмеження шкоди тільки психічним рівнем. Однак частіше відбувається зворотна ситуація: жорстокість та зростання агресивності ґвалтівника, що є однією із основних причин великої частки тяжких та особливо тяжких насильницьких злочинів проти особи. Це явище є наслідком високого ступеня ефективності й стресовості ситуації вчинення злочину для злочинця, коли ескалація агресії знімає психічне напруження та підвищує рівень безпеки.

Сам процес вчинення насильницького злочину проти особи, що знаходиться у руховій активності індивіда на фоні протікання різних психологічних процесів, є вчиненням дій, спрямованих на заподіяння фізичної або психічної шкоди жертві відповідно до прийнятого рішення і умов ситуації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На підставі проведеного дослідження особливостей механізму індивідуальної поведінки осіб, які вчиняють насильницькі злочини проти особи, можна зробити такі висновки. По-перше, на фоні несприятливих умов морального формування особи із самого раннього віку у майбутніх насильницьких злочинців формується стан тривожності та страху, що, відповідно, обумовлює домінантність потреби в самоствердженні й самозахисті. По-друге, спонукальна функція у насильницьких злочинців має серйозні порушення, що відображається у фрустрації базових потреб особистості, високому внутрішньому напруженні та істотному обмеженні руху процесу мотивування. Особи, які вчиняють насильницькі злочини проти особи, характеризуються спрощеною, згорнутою структурою мотиваційної регуляції життєдіяльності, звуженням значеннєвої перспективи. По-третє, ситуація вчинення насильницького злочину відрізняється гострою конфліктністю, тому що торкається інстинктів самозбереження. Особливу роль серед елементів ситуації відіграє жертва посягання, яка одночасно є об'єктом і суб'єктом діяльності, може впливати на розвиток конкретної життєвої ситуації. По-четверте, специфіка ухвалення рішення про вчинення насильницького злочину полягає у свідомому виборі конкретного способу насильницького посягання, що найчастіше вчиняється на фоні внутрішньо-особистісного конфлікту, афективності й стресовості ситуації вчинення злочину.

Таким чином, можна стверджувати, що насильницькі злочини проти особи відрізняються від інших типів злочинної поведінки не тільки за об'єктами злочинного посягання, але й за змістом окремих елементів механізму індивідуальної поведінки осіб, які їх вчиняють.

Список використаних джерел

1. Антонян Ю.М. Неблагоприятные условия формирования личности в детстве и вопросы предупреждения насильственных преступлений. (Психологические механизмы насильственного преступного поведения) / Ю.М. Антонян, Е.Г. Самовичев. – М., 1983; Номоконов В.А. Преступное поведение (механизм детерминации, причины, ответственность): автореф. дис... д-ра юрид. наук / В.А. Номоконов. – Владивосток, 1991.
2. Карпец И.И. Проблема преступности / И.И. Карпец. – М., 1969. – С. 71.
3. Ложкин А.И. Психология личности агрессивно-насильственного преступника: Мотивационно-смысловой аспект: автореф. дис... канд. псих. наук / А.И. Ложкин. – М., 2000. – 20 с.
4. Антонян Ю.М. Психология преступления и наказания / Ю.М. Антонян, М.И. Еникев, В.Е. Эминов. – М., 2000.
5. Лунеев В.В. Мотивация преступного поведения / В.В. Лунеев. – М., 1991. – С. 183–184.

6. Криминальная мотивация / Ю.М. Антонян, В.В. Гульдман, В.Н. Кудрявцев и др.; отв. ред. Кудрявцев В.Н. – М., 1986.

7. Хольст Б. Роль потерпевшего в совершении убийств / Б. Хольст // Государство и право. – № 11. – 1971. – С. 47.

Автор рассматривает криминологические признаки личности вооруженного преступника на основании изучения материалов более 500 уголовных дел.

Ключевые слова: потерпевший от насильственного преступления, механизм совершения насильственного преступления, роль потерпевшего при совершении насильственных преступлений, личность вооруженного преступника, криминологические признаки личности вооруженного преступника.

The author carries out interconnection and interrelation between criminal and victim of violent crime, installed their forms, character and changes in their development, based on learned sources more than 500 criminal cases.

Key words: Violent offence victim, Commission mechanism of violent offence, The role of the victim in committing violent offences, Identity of gunman, Criminological characteristics of identity of gunman.

Одержано 15.02.2013.